

**Elements mitològics i folclòrics a la *Crònica* de Pere-Antoni
Beuter ***

ÀLVAR F. ORTOLÀ i JORDI REDONDO
Universitat de València

Els darrers anys, a partir d'un estudi liminar del mestre Joan Fuster¹ i sempre a càrrec d'investigadors de l'Estudi General valentí, la figura de Pere-Antoni Beuter ha estat objecte d'estudi des de noves perspectives.² L'interès tant per l'obra com pel personatge ha estat

* Els autors d'aquest treball volem agrair l'ajut de l'amic i company Prof. Marco Virgilio Garcia Quintela (Universidade de Santiago de Compostela), les generoses orientacions del qual ens han estat cabdals. A ell devem l'oportunitat de consultar els importantíssims treballs de Delpech, González i Matesanz, a més de nombroses indicacions i suggeriments que han enriquit decisivament aquestes planes. Les ulteriors incorreccions i mancances són evidentment demèrit nostre.

¹ BEUTER, Pere-Antoni, *Primera part de la Història de València (València, 1538)*, València, L'Estel, 1971. Joan Fuster va fer la nota preliminar d'aquest volum.

² BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), València, Diputació Provincial de València, 1982; IBORRA, Enric, *Estudi lingüístic de la Crònica de Pere-Antoni Beuter*, València, 1983 [Tesi de llicenciatura, inèdita]; BEUTER, Pere-Antoni, *Cròniques de València*, València, 1538; València, Pedro Patricio Mey, 1604 [ed. facs. València, Consell Valencià de Cultura, 1995, a cura de Vicent Josep ESCARTÍ]; RAUSELL GUILLOT, Helena, «La espiritualidad de Pedro Antonio Beuter: erasmismo y corrientes de reforma», *Estudis*, 23 (1997), 41-73; RAUSELL GUILLOT, Helena, *Una aproximación al erasmismo valenciano. Cosme Damián Çavall y Pedro Antonio Beuter, catedráticos, sacerdotes y erasmistas*, València, Universitat de València, 1999 [Tesi doctoral, inèdita]; GÓMEZ, Xavier, «De codicibus librisque antiquis ad res epigraphicas inlustrandas», *Epigrafies. Homenatge a Josep Corell. Studia Philologica Valentina*, 5 (2002), 215-233, esp. 218-219 i 221-222.

compartit per investigadors de ben diverses disciplines, des de la literatura catalana fins a la història moderna i el món antic. Pot dir-se que Beuter (c. 1490-1554) és un autor que la societat i la cultura valencianes ha hagut de redescobrir, dins un procés obert i que no s'ha de limitar a una tasca descriptiva.³

Dins l'obra de Beuter, un dels molts aspectes encara per determinar és el que afecta la dimensió antropològica de bona part dels materials emprats per a la seua composició. Beuter no només era mestre d'una ben nodrida biblioteca —Dante, Boccaccio, Flavi Josep, Eusebi de Cesarea, Ptolemeu i d'altres clàssics, al costat d'Eiximenis, Muntaner, Tomic, etcètera—,⁴ ans ell mateix fa esment regular dels autors antics i medievals que ha llegit. Ara bé, la varietat de les seues lectures implica la juxtaposició de discursos historiogràfics diferents, alguns d'ells dependents de construccions de caire mític.⁵

Aquesta nota pretén de revisar el primer llibre de la *Crònica* de Beuter amb els següents objectius: 1) fixar el perfil mitològic de determinats materials narratius, a voltes molt esquemàtics; 2) analitzar els textos utilitzats com a font per Beuter; i 3) avaluar l'atempereació d'aquests continguts per part de l'autor, partidari d'una metodologia expositiva de caire racionalista, que molt sovint el duu a oferir explicacions alternatives, més adients amb el pla de l'obra.

La metodologia de Beuter mostra a certs passatges la tendència a contrastar les opinions precedents, constituïdes en testimoni d'autoritat, amb la necessitat d'aplicar a la composició historiogràfica un criteri racionalista. Així, podem llegir tant autèntics desmentiments⁶ com

³ El desconeixement de Beuter no fóra en si mateix tan greu si no fos perquè molts investigadors emeten d'ell un severíssim judici condemnatori com a falsari i fabulador. GÓMEZ, Xavier, «De codicibus librisque...», *cit.*, 218-219, reivindica l'autoritat de Beuter com a informador i fa palès com el mateix Emil Hübner «erra en no atorgar-li credibilitat, i erra més encara en dir que totes les inscripcions que presenta ja eren conegudes gràcies a autors més fiables».

⁴ Vegeu al respecte l'apartat que Escartí dedica a la seua «Biblioteca i cultura», dins BEUTER, Pere-Antoni, *Cròniques de València...*, *cit.*, 15-19.

⁵ No arribarem a plantejar-nos quin era el nivell de coneixement de la llengua grega per part de Beuter. L'exercici de les càtedres de Teologia a l'Estudi General de València no implica que estigués avesat a la lectura del grec.

⁶ BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*, 109: «[...] Mossèn Tomic diu [...] mas engana's». A partir d'ací, farem les citacions a partir d'aquesta edició.

manifestacions d'un molt sa escepticisme.⁷ Resulta especialment ferm el rebuig de Beuter a determinades fantasies preteses pels autors de les *Cròniques* espanyoles: tot just un moment abans Beuter ha expressat en termes amables —més que no aspres— la seua desaprovació de certes especulacions etimològicohistòriques sobre Sevilla per part de l'autor de la *Crònica Valeriana*;⁸ però, en referir-se als autors de les *Cròniques*, Beuter capgira per complet el seu registre i fa l'observació següent:

Après, los que són venguts al món, no sabent la veritat de les coses passades ni curant de llegir-les, fingissen a son plaer lo que se'ls antojà, i posen Sivilla Vella i Sivilla Nova, així com de València direm en son lloc. [...] Totes estes opinions són ficcions pures, i proceeixen de no haver llegit lo que de l'Espanya escrigueren los antics, com foren Beroso i Manetón, i Metàstenes i altres.⁹

El parer de l'autor pel que fa a les referències mitològiques mostra una clara tendència a restringir-ne l'ús, més encara si es compara l'obra beuteriana amb la d'altres historiadors de l'època, com ara Florián d'Ocampo, que va publicar la seua *Crònica de España* a Zamora el 1543, cinc anys més tard.¹⁰

⁷ BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*, 109: «[...] Lo Silio Itálico diu en lo tercer llibre que los baleares devallen de Tlepolemo i de Lindo Grecs, però tot pot ésser veritat».

⁸ BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*, 110: «La raó d'este nom de Sevilla no la he alcançada, i lo que diu [la Valeriana] de Sevilla la vella i la nova està en dubte». Amb aquesta denominació de *Crònica Valeriana* es refereix a l'obra de Diego Rodríguez de Almela —deixeble d'Alfonso García de Santa María, bisbe de Burgos i autor de la *Hispaniae regum Anacephaleosis*, publicada el 1456—, editada amb el títol de *Valerio de las historias* a Múrcia el 1487, tot i que sembla haver estat ja escrita el 1472. Com la *Compendiosa historia Hispanica* de Ruy Sánchez de Arévalo, publicada a Roma cap al 1470, la *Valeriana* mostra la forta influència de la *Crònica de 1344*, com ja va demostrar CIROT, Georges, «Anecdotes ou légendes sur l'époque d'Alphonse VIII», *Bulletin Hispanique*, 28-29 (1926-27). Sobre Rodríguez de Almela, vegeu TATE, Robert Brian, «Una apologia de la monarquia», dins TATE, Robert Brian, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, Gredos, 1970, 105-122 [=TATE, Robert Brian, «An Apology for Monarchy. A Study of an unpublished 15th Century Castilian Historical Pamphlet», *Romance Philology*, 15 (1961), 111-123], esp. 114-116.

⁹ BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*, 110.

¹⁰ Sobre Florián de Ocampo, vegeu TATE, Robert Brian, «Mitologia en la historiografía española», dins TATE, Robert Brian, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, Gredos, 1970, 13-32 [=TATE, Robert Brian,

1. Elements mitològics a la *Crònica de Beuter*

1a) BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), 85-86:

I ab estes experiències foren curiosos d'investigar les moltes i perfetes propietats de fonts, herbes i plantes, e trobaren tanta cosa de què meravellar-se i alegrar-se que, com si haguessen recobrat paraís terrenal, corregeren de moltes parts del món a poblar en Espanya. De on naixqué la fama dels poetes, que digueren que los Camps Elisios estaven en les Canàries, com diu lo Josefo en lo segon llibre *De bello Judaico*, i encara posa que los esseos deien que allí era lo paraís per a les ànimes dels bons; estos esseos eren una secta dels jueus, religioses persones. Lo mateix que el Josefo diu, escriu també Plutarco en la vida de Sertòrio, ço és, que los Camps Elisios estaven en les Canàries, i los horts de les Hespèrides, on naixien les pomes de or, i en los camps tartèssios, que són los de l'Andalusia, era l'estació benaventurada de aquest món, quasi semblant a la dels camps Elísios.¹¹

1b) BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), 108:

Féu [Hèracles] en la Bètica, que és Andalusia, moltes batalles ab los Gerions i ses gents i, a la fi, peleant cos per cos ab los tres Gerions, los vencé i degollà, i restà senyor d'Espanya, per restar agreujats los espanyols de aquells que no els eren senyors naturals, sinó estrangers, com havem dit, i que els maltractaven. Diu la Valeriana que aquesta pelea on moriren los tres Gerions fón on està hui Mèrida de Lusitània, i en lo lloc on los degollà féu fer una torre i posà los tres caps davall los fonaments, i après edificà la ciutat, que après los romans ennobliren.

Aquest passatge fa referència a un motiu folclòric, a manera de mitologema menor, que subjau al text beuterià: el sebolliment del cap de l'heroi —aquí, els caps dels tres Gerions— com a garantia de seguretat. El motiu, que no apareix a Jiménez de Rada¹² ni al *Chronicon mundi* de

«Mithology in Spanish Historiography of the Middle Ages and the Renaissance», *Hispanic Review*, XXV (1957), 1-18], esp. 29-30.

¹¹ En esmentar el nom d'Hespèrides que també reben les Canàries, diu encara Beuter: «En estes illes digueren los poetes que estaven les mançanes d'or». Cf. BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*, 113.

¹² JIMÉNEZ DE RADA, Rodrigo, *Historia de los hechos de España* (ed. i trad. de Juan FERNÁNDEZ VALVERDE), Madrid, Alianza, 1989, 66-67. Hem consultat l'original de l'arquebisbe basc per tal de verificar qualsevol referència d'interès, però Rada no al ludeix, per exemple, a una decapitació o a res de semblant. El text

Lucas de Tuy,¹³ té un incontestable origen indoeuropeu que ha estat ben escatit primer per Liou-Gille¹⁴ i, més recentment, per Watkins, pel que fa a la mort del triple monstre, a partir de textos del *Rg-Veda* i la *Teogonia*.¹⁵ Però els elements que aquí ens interessin no posen l'accent sobre la mort de Gerion,¹⁶ sinó sobre l'acte ritual de soterrar els seus caps per a fundar una ciutat o castell. Aquest mitologema mostra un fort arrelament a la cultura celta, on pren la forma de llegendes com la del cap de Bran.¹⁷ Ara bé: que l'origen remunta a un fons indoeuropeu ho

llatí d'aquest, publicat a SCHOTTUS, Andrea, ed., *Hispaniae illustratae*, vol. II, Francofurti, apud Claudium Marnium et haeredes Johannis Aubri, 1603, 30, 38-40, diu concretament: «Contra hunc pugnauit Hercules, et reperito bello ferocem uirtute domuit, et prostrauit priuatum uita, patrimonio, et armentis, obtentamque partem illam Hesperiae populis qui secum a Galatia uenerant, captam tradidit habitandam [...]». Com escriu DELPECH, François, «Finistères, tetes coupées et monuments talismaniques», *Studia Indoeuropea*, 1 (2001), 5, Jiménez de Rada, «quoique également tributaire d'une interprétation historicisante de la geste mythique, semble cependant beaucoup plusproche de la tradition classique».

¹³ TATE, Robert Brian, «Mitología en la historiografía...», *cit.*, 16, ja remarca com el bisbe de Tuy no va estar gens interessat a vincular el mite d'Hèracles amb les llegendes d'Hispania.

¹⁴ LIOU-GILLE, Bernardette, *Cultes 'héroïques romains'. Les fondateurs*, París, Les Belles Lettres, 1980, esp. 25 i s., on identifica Gerion amb el *Trigaranus* celta, i 39, on el situa dins el context indoeuropeu.

¹⁵ WATKINS, Calvert, «Azi Dahaka, Visparupa, and Geryon», dins WATKINS, Calvert, *How to kill a Dragon. Aspects of Indo-European Poetics*, New York / Oxford, Oxford University Press, 1995, 464-468, on discuteix *RVX* 8-9 i *Hes. Th.* 287-294 i 981-983, el que abona la hipòtesi d'un «specific late Indo-European (Greco-Indo-Iranian) myth».

¹⁶ Sobre el caire excepcional de la figura de Gerion, vegeu VERMEULE, Emily, *La muerte en la poesía y en el arte de la antigua Grecia*, México, Fondo de Cultura Económico, 1984, 141 i s.

¹⁷ Per al Mabinogi de Bran, vegeu LOTH, Joseph Marie, *Les Mabinogion du Livre Rouge de Hergest avec les variantes du Livre Blanc de Rhydderch, traduits du gallois avec une introduction, un commentaire explicatif et des notes critiques I-II*, París, Fontemoing, 1913; i LAMBERT, Pierre-Yves, *Les Quatre branches du Mabinogi et autres contes gallois du Moyen Age*, París, Gallimard, 1990. Vegeu també GARCÍA FERNÁNDEZ-ALBALAT, Blanca, «Antigüedad: la religión de los castreños», dins GARCÍA QUINTELA, Marco Virgilio, ed., *Las religiones en la historia de Galicia*, Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela, 1996, 33-90, esp. 67: «A lo largo de la Europa céltica está atestiguado lo que se ha dado en llamar "culto de la cabeza cortada" y, ciertamente con diferentes plásticas, las cabezas cortadas célticas aparecen en multitud de contextos y situaciones tales como el Arco de Triunfo de Orange o la Columna de Trajano donde se representa a galos portando cabezas cortadas de los enemigos muertos en combate. Una actitud muy semejante se refleja en las

demostra el fet que, com a motiu folclòric, el trobem encara viu —per bé que modificat— a la zona dels Balcans i Grècia. N'és un bon testimoni el romanç del pont d'Arta, segons el qual un ocell va dir als mestres d'obres que el construïen que només un sacrifici humà evitaria que caigués.¹⁸

L'associació de Gerion amb la mitologia escatològica és força antiga, a despit del parer de tots aquells que en fan un tema tardà i d'origen literari. L'heroi, un cop mort, esdevé posseïdor dels béns de la immortalitat i la feracitat, com ho assenyalen sengles apunts de Filòstrat i de Servi: Filòstrat diu que, al lloc on va quedar enterrat, va néixer un pi —arbre de fulla perenne, associat amb la immortalitat— que destil·lava sang, degoteig propi dels cossos vius i no pas dels morts;¹⁹ Servi reprèn aquest mateix motiu en comentar que de la sang de Gerion va brollar un arbre, els fruits del qual no duïen pinyol —de mengívols com eren—.²⁰

monedas celtiberas con caballos que llevan cabezas cortadas [...]. La literatura irlandesa nos habla del valor sagrado de la cabeza para los celtas que creían residía en ella la fuerza de la persona. Por este motivo si se conservaban las cabezas de los enemigos se acumulaba toda la fuerza que guardaron en vida». LÓPEZ MONTEAGUDO, Guadalupe, «Las "cabezas cortadas" en la Península Ibérica», *Gerion*, 5 (1987), 245-252, precisa amb encert com aquest culte es circumscriu a la Ibèria cèltica, tot i que com a motiu ornamental es va estendre a la resta de la península; així mateix, tracta la vinculació del culte amb el món dels guerrers i amb l'escatologia cèltica. Vegeu al respecte els treballs de STERCKX, Claude, *La tete et les seins. La mutilation rituelle des ennemis et le concept de l'ame*, Saarbrücken, Homo et Religio, 1981; i STERCKX, Claude, «Les tetes coupées et le Graal», *Studia Celtica*, 20-21 (1985-86), 1-42.

¹⁸ IWAŪNNOU, I., *To dhmotikov tragouvdi. Paraloge*, Atenes, 1989, 44-48. Versió musical registrada per VEI, I., «Saravnta pevnte mavstoroi» [= *Quaranta-cinc mestres d'obres*], dins *Gaiva*, [Enregistrament sonor] Libra Music, 1998. Sobre la llegenda del pont d'Arta, vegeu COCCHIARA, Giuseppe, «Il ponte di Arta. I sacrifici nella letteratura popolare e nella storia del pensiero magico-religioso», dins COCCHIARA, Giuseppe, *Il paese di Cuccagna e altre studi di folklore*, Torí, Paolo Boringhieri, 1980, 84-125 i 233-245; i MEGAS, Georgios A., *Die Ballade von der Arta Brücke. Eine vergleichende Untersuchung*, Salònica, Institut d'Estudis Balcànics, 1976. Que el tema ha conegut una important difusió a les terres gregues ho testimonia l'anomenat "pont del penjat", a l'illa de Lesbos, del qual es diu la mateixa llegenda. Al folclore català hi ha també testimonis d'aquesta llegenda indoeuropea; cf. AMADES, Joan, *Folklore de Catalunya. Rondallística*, Barcelona, Selecta, 1950, n. 1150 i 1615. Prenem aquesta darrera dada de DELPECH, François, «Rite, légende, mythe et société: fondations et fondateurs dans la tradition folklorique de la péninsule Ibérique», *Medieval Folklore*, 1 (1991), 10-56, esp. 19 i n. 38.

¹⁹ PHILOST., *Vita Apol.*, V 5.

²⁰ SERV., *Commen. Aen.*, VII 262: «[...] de cuius sanguine dicitur arbor nata, quae Vergilium tempore poma in modum cerasi sine ossibus ferat».

1c) BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), 111-112:

Mort Híspal, succeí son fill Híspan en lo any del diluvi 607, i regnà trenta-i-dos anys. Aquest féu tan maravolloses coses en l'Espanya que ab molta raó prengué la terra lo seu nom, i es nomenà Hispània fins al dia de hui. Diu lo arquebisbe de Toledo que edificà a Segòvia i féu lo pont maravollós que té; féu en lo faro de Galícia les torres senyalades, i en Calis. De ací es trau que lo que la Valeriana diu par més rondalla que veritat; és a saber, que aquest Híspan tenia una filla que féu tres coses maravolloses en Calis, ço és, la muralla a la ciutat i una calçada de la mar fins a la ciutat per a temps de pluges, que no s'hi fessen tants fangs, i un pont per a portar l'aigua per unes valls a la ciutat. I féu estes coses ab una astúcia que tingué, dient que lo que primer acabaria la obra que emprengué d'estes tres, de tres prínceps que volien casar ab ella, aquell seria son marit; perquè acabà primer Pirro de Grècia, que havia emprès lo pont i portà aigua a la ciutat, no havent acabat los altres, per ço fón son marit i regnà après de Híspan, son sogre. Tot açò té semblança de rondalla, especialment perquè no es troba nom de Pirro entre els reis d'Espanya en los historiadors antics.

Ambdós motius mítics, el del rei fundador de ciutats i impulsor de construccions meravelloses, i el de les ordalies que han de superar els pretendents de la filla del rei, deriven de la primera funció.²¹

L'esment de Segòvia, A Coruña i Cadis mereix un comentari. Es tracta de les seus de les més meravelloses fundacions a la història antiga de la península: l'aqüeducte, el far d'Hèrcules i el temple del mateix déu, totes elles objecte de nombroses reelaboracions mitogràfiques al llarg dels segles.

1d) BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), 137:

²¹ El *tour de force* —en grec, *mevga efrgon*— que han de superar els pretendents per tal de merèixer el casament amb la dona està registrat ja als poemes homèrics en la modalitat uxorilocal del matrimoni. En contrast amb el matrimoni virilocal, on la noia canvia la residència paterna per la del futur espòs i on s'estableix com a condició l'intercanvi del dot —*e{dna* en particular, o *dw'ra* en general—, en l'anterior l'home consuma el matrimoni en la casa del seu futur sogre i hi cohabita, a canvi de demostrar la seua qualitat viril mitjançant la consecució d'un *mevga efrgon*. Vegeu el cas del matrimoni entre Otrioneu i Casandra, la filla del rei Priam de Troia (HOMER, *Il.*, XIII 264 i s.).

Diu lo Justino en lo quaranta-i-quatre llibre de les *Epítomes*, sobre lo Trogo Pompeio, que aquest Gàrgoris tingué una filla que parí de adulteri un fill ab certs senyals que tragué en la persona, i com lo rei sabé lo cas, ab grandíssim enuig que hagué manà que fos llançada la criatura als peus de una adula que entrava de pasturar en la vila, on se trobava llavons, per a que xafant-la ab los peus la matassen; i restant il·lesa sens pendre mal, ab despit que en tingué manà-la llançar als porcs i gossos perquè la menjassen, però no li feren mal ni la tocaren; i per ço la féu llançar en la mar. E volgué Déus que les ones la portassen a la vora de la mars sens lesió, de on una cervia la prengué ab les dents i la portà a les manades de les altres cerves, i allí la crià ab la sua llet. Passats alguns dies, vengueren per aquelles partides uns caçadors que prengueren la cervia ab lo infant, i per ser una maravella estranya, presentaren los dos al rei. Lo rei, regoneixent los senyals, conegué que aquell era son nèt, i admirat de la ventura tan gran que havia tengut aquella criatura, entengué que havia de ser una solemníssima persona en lo món, com de tants perills era acampada; i aísí, passant-li la ira, manà que fos criat com a son nèt. Aquest fón nomenat Àbido, i succeí en lo regne a son avi.

Sense gaire dificultat reconeixem l'esquema mitològic de l'exposició de l'hereu reial, que acaba amb la cria de l'infant o infants entre animals fins a ço que un caçador els duu a presència del rei i alhora pare, com al cas paradigmàtic d'Èdip.²² Al passatge beuterià, tanmateix, s'hi combina un altre motiu, el del càstig de la luxúria mitjançant l'abandonament de l'infractor(a) a la mercè d'animals afamats —al passatge de Beuter, porcs i gossos—, ben estudiat per García Quintela a partir de la llegenda atenesa de la filla del rei Hipòmenes.²³

1e) BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), 70, 74-75, 76, 76-77, 79, 87-88, 91, 92-93, 95-96, 97, 105, 116 i 139.

El motiu que ara ens ocupa, el de l'extrema fertilitat de la terra d'Ibèria com a conseqüència de la dignitat dels seus reis, es troba a diversos passatges beuterians.²⁴ Té a la tradició literària precedents tan

²² SÒFOCLES, *Èdip rei*, 711-722, 1015-1040 i 1132-1181.

²³ GARCÍA QUINTELA, Marco Virgilio, «Le dernier roi d'Athènes: entre le mythe et le rite», *Kernos*, 10 (1997), 135-151.

²⁴ Cf. BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*: la riba del Túria, un autèntic paradís (87-88); propietats quasi màgiques dels rius valencians (91); riqueses minerals (92-93); riquesa botànica (93); riquesa agrícola d'Ibèria (95-96); feracitat del sòl d'Ibèria (97); antiguitat de la població de la península (116). La

antics com els de l'*Odissea* i els *Treballs i dies*.²⁵ Es tracta d'una manifestació dels beneficis de la primera funció, i a la Irlanda medieval prenia encara la forma d'un ritual d'entronització del sobirà que guarda una precisa analogia amb l'*asvamedha* indi.²⁶

2. Les fonts de Pere-Antoni Beuter

Per la major part de crítics, Beuter sembla dependre del falsari Giovanni Nanni, també conegut com a Annio de Viterbo, que el 1498 havia publicat una revisió de la història d'Espanya d'acord amb els

inversió del motiu es troba a la pàgina 139: la sequera és la conseqüència de la il·legimitat dels reis. El motiu, molt complex en tractar-se de la reelaboració literària d'un mite indoeuropeu, està ben testimoniat a la literatura grega antiga (cf. ANTIFONT, II a 10-11) i des del mateix epos homèric. Cf. BALLABRIGA, Alain, *Les fictions d'Homère. L'invention mythologique et cosmographique dans l'Odyssée*, Paris, 1998, el qual subratlla com a l'imaginari grec les terres dels bàrbars són sempre fèrtils. Sobre el motiu en relació amb el món ceita, vegeu el *Audacht Morainn* (KELLY, Fergus, ed., *Audacht Morainn*, Dublín, Dublin Institute for Advanced Studies, 1976); i WATKINS, Calvert, «Is the fhir flathemon marginalia to Audacht Morainn», *Eriu*, 30 (1979), 181-198. Per a la península Ibèrica, el professor Marco Virgilio García Quintela té en preparació un estudi sobre la descripció de la Lusitània a Polibi, que reprèn els mateixos temes.

²⁵ HOMER, *Od.*, XIX 109-114, i HESIODE, *Op.* 225-238: «Aquells qui rectes sentències atorguen a forans i a vilatans i gens no es desvien del que és just, a aquests els ha arribat a reverdir la ciutat, i dins d'ella floreixen les hosts dels guerrers; a tesa del país els és la pau, que els joves peix, i ni mai pel seu mal judica Zeus, de l'ample esguard, la dolorosa guerra; ni tampoc al costat dels varons de recte judici no fa camí la fam, ni el càstig dels déus, ans d'esplet en esplet cullen els seus ben atesos treballs. A aquests els produeix la terra abundós aliment, i a muntanya la cresta de l'alzina els forneix les aglans, i el seu tronc les abelles; i les ovelles, que la llana es clenxinen, dels seus flocs van curulles; i les dones infanten fills del tot semblants als seus pares; i floreixen en béns sense pausa ni fi; ni a bord de vaixells no encalquen una fita, ans els en forneix fruit la terra, que els fa el do de la vida» (traducció de Jordi Redondo).

²⁶ CAMPANILE, Enrico, «La funzione del re e del poeta nella società indoeuropea», dins CAMPANILE, Enrico, *La ricostruzione della cultura indoeuropea*, Pisa, Giardini, 1990, 37-86 [45]: «[...] il re, come mediatore fra mondo umano e mondo divino, determina la prosperità del suo popolo». El mateix Campanile indica mites semblants a Roma —Numa Pompili i Egèria— i a Grècia —Peleu i Tetis—. Sobre el ritual indi, vegeu DUMÉZIL, Georges, «L'*asvamedha* du colonel de Polier», dins HEESTERMAN, J. C., G. H. SCHOOKER i V. I. SUBRAMONIAN, eds., *Pratidanam: indian, iranian and indo-european studies presented to Franciscus Bernardus Jacobus Kuiper on his sixtieth birthday*, Den Haag / Paris, Mouton, 1968, 430 i s.

interessos de la monarquia castellana.²⁷ Tanmateix, a l'obra de Nanni falten per complet els motius que hem documentat a Beuter, des del paradís de les Canàries fins a les ordalies per Ibèria, inclosa la mort de Gerión.²⁸ La pràctica d'atribuir a Nanni tota mena de notícies només s'explica per desconeixement o per comoditat.²⁹

A 1a), les fonts de Beuter són, efectivament, Flavi Josep i Plutarc.³⁰ L'historiador jueu havia estat anostrat molt recentment.³¹ García Teijeiro

²⁷ NANNI, Giovanni, *Commentaria super opera diversorum auctorum de antiquitatibus loquentium*, Romae, Eucharius Silber, 1498. Sobre Annio de Viterbo, vegeu TATE, Robert Brian, «Mitologia en la historiografia...», *cit.*, 25. Sobre la seua vida, WEISS, Roberto, «Traccia per una biografia di Annio da Viterbo», *Italia medioevale e umanistica*, 5 (1962), 425-441. Sobre la metodologia d'aquest singular falsari, vegeu GOEZ, Werner, «Die Anfänge der historischen Methoden. Reflexion im italienischen Humanismus», dins AAVV., *Geschichte in der Gegenwart. Festschrift Kluxen*, Paderborn, 1972, 3-21; i GOEZ, Werner, «Die Anfänge der historischen Methoden. Reflexion in der italienischen Renaissance und ihre Aufnahme in der Geschichtsschreibung des deutschen Humanismus», *Archiv für Kulturgeschichte*, 56 (1974), 25-48.

²⁸ Nosaltes hem consultat una edició cincentista flamenca: NANNI, Giovanni, *Berosi sacerdotis Chaldaici, Antiquitatum Libri Quinque, cum commentariis Ioannis Annii Viterbensis sacrae Theologiae professor, nunc primum in antiquitatum studiosorum commoditatem, sub forma Enchiridii excusi & castigati*, Antuerpiae, Iohannes Steelsius, 1546. Que Nanni no va conèixer de primera mà algunes de les seues fonts ho exemplifica el nom de la filla d'Hispà: «Hunc [Hispalum] fuisse filium Herculis ex eo constat, quod Hispanus et Iliberia illius filia, nepotes Herculis ab Hispanis scriptoribus memorantur, quamquam uitio scriptorum a Berosi originali deciderit» (NANNI, Giovanni, *Berosi sacerdotis Chaldaici, Antiquitatum...*, *cit.*, 295).

²⁹ WIFSTRAND SCHIEBE, Marianne, *Annius von Viterbo und die schwedische Historiographie des 16. Und 17. Jahrhunderts*, Uppsala, Uppsala University, 1992, 9: «Trotz der gewaltigen Wirkung der Antiquitates scheint Annius heute im großen und ganzen sehr wenig bekannt zu sein. Dieser Umstand hängt zweifellos mit dem besonderen Charakter der Antiquitates zusammen».

³⁰ FLAVI JOSEP, *BJ*, II 155-156; PLUTARC., *Sert.*, VIII 2-3. Un dels primers autors antics a situar a l'extrem occidental del món conegut el famós Jardí de les Hespèrides va ser Filòstrat. Vegeu sobre la qüestió MOFFIT, John F., «Philostratus and the Canaries», *Gerion*, 8 (1990), 241-261; CRUZ ANDREOTTI, Gonzalo, «La historia (antigua), las islas míticas y las Canarias», *Baetica*, 16 (1994), 241-245; MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, Marcos, *Las Islas Canarias, de la Antigüedad al Renacimiento*, Santa Cruz de Tenerife, Centro de la Cultura Popular Canaria, 1996, 55-57; i MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, Marcos, «Las Islas de los Bienaventurados: historia de un mito en la literatura griega arcaica y clásica», *Cuadernos de Filología Clásica (egi)*, 9 (1999), 243-279. Els geògrafs romans Pomponi Mela, III 101, i Plini el Vell, *Naturalis Historia*, V 2 i VI 201, no varen

assenyala amb encert els precedents indoeuropeus del motiu, que es poden resseguir a la religió índia i a la grega, sense tampoc menystenir els paral·lels amb l'egípcia i les mesopotàmiques.³²

Les fonts de 1b) han d'estar relacionades amb la cultura celta, la mitologia de la qual ja havia impregnat la *Crònica* d'Alfons el Savi.³³ Hem de subratllar, en primer lloc, el fet que la notícia recollida per Beuter situa el mite a Mèrida, a la Lusitània, lloc on precisament ha estat feta una de les més importants troballes arqueològiques d'interès per a la reconstrucció de la religió celta.³⁴ La tradició que arriba a Margarit, però, tampoc no relaciona Hèracles amb Mèrida.³⁵

precisar la identificació de les illes amb les Canàries, però aquest és el sentit dels textos respectius.

³¹ L'obra de Flavi Josep va estar de les primeres a ésser impreses: ho va estar en versió llatina des del 1470, en català des del 1482, en castellà des del 1492, en italià des del 1532, i en grec des del 1544. Les edicions anglesa i francesa són ja del segle XVII —1602 i 1667, respectivament—. L'edició catalana del 1482 va estar impresa a Barcelona, i era una traducció de la *Guerra Jueva*; la de Sevilla del 1492 comprèn la *Guerra Jueva* i *Contra Apió*. L'èxit de Josep va fer que es fessin noves traduccions castellanes —a Sevilla el 1532, a Madrid el 1549 i a Anvers el 1554—. Sobre la difusió de Josep, vegeu COROLEU, Àlex, «Josefo, historiador de tanto crédito»: translations of Josephus in Renaissance Iberia», *Euphrosyne*, 29 (2001), 185-192. L'interès per la *Guerra Jueva* s'hauria degut més que més a raons de caire moral, mentre que les *Antiguitats Jueves* haurien interessat més pel seu contingut.

³² GARCÍA TEJERO, Manuel, «Escatología griega e islas de los bienaventurados», dins *Serta gratulatoria in honorem J. Régulo*, vol. I, La Laguna, 1986, 271-280. No ens resistim a prendre del mestre i amic García Tejero la notícia que U. von Wilamowitz-Möllendorf va negar tota realitat a l'existència de les illes dels benaurats. Cf. WILAMOWITZ-MÖLLENDORF, U. von, *Die Glaube der Hellenen*, vol. II, Berlin, Weidmannsche Buchhadlung, 1932, 309, n. 2.

³³ DELPECH, François, «Rite, légende, mythe...», *cit.*, 13; GONZÁLEZ GARCÍA, Francisco Javier, *Hércules contra Gerión. Mitos y leyendas de la Torre de Hércules*, La Coruña, Perillo Oleiros / Vía Láctea, 1997-1998, 2 vols.; GONZÁLEZ GARCÍA, Francisco Javier, «La invasión de los "almujuces": un posible tema mítico de origen celta en la *Primera Crònica General* de Alfonso X el Sabio», *Gallaecia*, 20 (2001), 333-372. Sobre Nebrija i el cardenal Margarit, segons els quals els almujuces haurien estat una mera invenció, vegeu també TATE, Robert Brian, «Nebrija, historiador», dins TATE, Robert Brian, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, Gredos, 1970, 183-211, esp. 190-191.

³⁴ Ens referim a l'exvot d'un carro —actualment al museu de Saint-Germain-en-Laye, París— adornat amb una suggestiva iconografia amb el tema de la cacera del senglar. Per a la contextualització mitològica d'aquesta representació, vegeu

La font de Beuter és la *Estoria de Espanna* d'Alfons X de Castella. Segons aquesta versió, Hèracles decapita Gerion a La Corunya, i a continuació alça l'anomenada *Torre d'Hèrcules* i funda la ciutat.³⁶ Al seu torn, Alfons X depèn d'una crònica àrab de l'historiador cordobès Ahmad ibn Muhammad ibn Musà al-Razi (889-955), autor a mitjan segle X d'una crònica titulada *Ajbar al-Muluk al-Andalus* que hem conservat mitjançant tres traduccions castellaneres fetes a partir d'una portuguesa.³⁷ Les principals innovacions d'al-Razi consisteixen a recuperar tota la tradició mitològica de l'Antiguitat i a encetar el discurs des de la població de la península. Tanmateix, a la crònica d'al-Razi no hi és present el tema del ritual de fundació, sinó tan sols el del combat de Gerion i Hèracles a La Corunya.³⁸

STERCKX, Claude, *Sangliers père et fils. Rites, dieux et mythes celtés du porc et du sanglier*, Bruxelles, Société Belge d'Études Celtiques, 1998, 29-30.

³⁵ MARGARIT, Joan, *Paralipomenon Hispaniae*, dins SCHOTTUS, Andrea, ed., *Hispaniae illustratae*, vol. I, Francofurti, apud Claudium Marnium et haeredes Johannis Aubri, 1603, 52: «Item et Emerita a Iulio Caesare condita ex ueteranis militibus, quos emeritos appellabat, et ab ipsis emeritis, Emeritam appellauit. Itidem ex Hispalis, quoniam licet illius prima constructio ad Herculem pertineat, illius tamen instauratio et amplificatio ad Caium Iulium Caesarem pertinet». Rodrigo Jiménez de Rada (cf. JIMÉNEZ DE RADA, Rodrigo, *Historia de los hechos...*, cit., 1-7) si que es fa ressò de la construcció de sengles obres meravelloses, les torres de A Corunya i Cadis, però les atribueix a Hispà, fill d'Hèracles, i tampoc no les presenta com a mostra de cap poder sobrenatural.

³⁶ El text de l'*Estoria d'Espanna* és ben clar: «E quando Gerion lo sopo fuesse con sus huestes pora aquel logar o fue despues poblada la cibdat que dizen Crunna, que era entonces yermo. [...] E lidiaron tres dias que nos podien vençer; en cabo uencio Hercules e cortol la cabeça. E mando en aquel logar fazer una torre muy grand e fizo meter la cabeça de Gerion en el cimientto, e mando poblar y una gran cibdat». La novetat del motiu queda palesa si prenem com a referència el capítol II 45 de la *Grant Estoria d'Espanya* de Juan Fernández de Heredia: HEREDIA, Juan Fernández de, *La Grant Crónica de Espanya, libros I-II* (ed. Regina af GELERSTAM), Uppsala, Almqvist & Wiksells, 1964, 229: «Quando Gerion supo que Ercules era passado en Caliç [...] uino a batalla con Ercules, et fue uençido Gerion et fuyo en sus regnos. Et por semblant manera otra uegada aplego todas quantas gentes pudo hauer, et huuo otra batalla con Ercules. Et semblantment fue uençido Gerion et fue muerto en la batalla».

³⁷ RAZI, Ahmad al-, *Crónica del moro Rasis* (eds. Diego CATALÁN i Maria Soledad de ANDRÉS), Madrid, Gredos (Fuentes cronísticas de la Historia de España, 3), 1974. Per a la dependència de l'*Estoria d'Espanna* respecte d'al-Razi, vegeu FERNÁNDEZ-ORDÓÑEZ, Inés, *Las 'Estorias' de Alfonso el Sabio*, Madrid, Istmo, 1992, 119-138.

³⁸ RAZI, Ahmad al-, *Crónica del moro Rasis...*, cit., 127: «E andando Hercoles por España a su voluntad catando que tierra era, salio a el Helion, rrey de españa, con

L'estudi de les fonts àrabs de la crònica alfonsina ha dut els investigadors cap a la producció historiogràfica egípcia.³⁹ Una primera aproximació de Solalinde ha estat més recentment precisada per Fernández-Ordóñez, la qual ha establert l'ús de fins a dues obres geoetnogràfiques dels segles XI i XIII, els autors de les quals serien, respectivament, els historiadors al-Bakri (1040-1094) i Ibn Wasif-Sah.⁴⁰

todas sus gentes, e lidio con Hercoles e con los griegos, e fue tal su ventura que lo mató Hercoles. E este Helion fue el postrimero rrey de los çinquenta e tres rreyes que vinieron del linaje deste yspan. E esta batalla fue a tres migeros de un lugar que agora llaman la Curuña, a do el fizo el conçilio en Gallizia». FERNÁNDEZ-ORDÓÑEZ, Inés, *Las 'Estorias' de Alfonso...*, cit., 133, desestima la dependència de la crònica alfonsina respecte de l'obra d'al-Razi. Més endavant, però, l'autora reconeix l'ús per a la composició d'aquesta secció de la *Estoria de Espanna* d'una font àrab desconeguda, la consulta de la qual hauria estat posterior a la composició de la *Grand e general Estoria*.

³⁹ FERNÁNDEZ-ORDÓÑEZ, Inés, *Las 'Estorias' de Alfonso...*, cit., 192-193: «La historia prerromana de la Península Ibérica que se lee en la *Estoria de España* se elaboró sobre fuentes latinas (Orosio, el Toledano, Pablo Diácono, Lucano) y árabes. Éstas últimas proporcionaron una parte importante de la historia de Hércules, sobre todo en lo relativo a los monumentos que erigió y las ciudades que fundó [...] y parecen ser la única base del relato que sigue inmediatamente sobre los sucesores de Hércules: el reinado de Hispán, la prueba que su única hija, Liberia, impuso a sus pretendientes para obtener su mano, y con ella, el reino, y el reinado del afortunado ganador, Pirus de Grecia [...]. Aunque se desconoce su fuente, esta versión de la historia antigua de Hispania está parcialmente relacionada con una versión vulgarizada de la historia pre-islámica de Al-Andalus que conocen varios autores hispano-árabes: Ibn al-Atir (1160-1234), Ibn Idari (m. 1306), al-Himyari (1461, que se basó en una obra análoga del s. XIV) y al-Maqqari (m. 1362). Todos ellos transmiten un relato muy semejante sobre los pobladores de la Península Ibérica con anterioridad a la llegada de los árabes y que estaba destinado a explicar el origen de los monumentos y "maravillas" que aparecieron ante los sorprendidos ojos de los nuevos dominadores: el templo de Cádiz, la torre de Hércules o las ruinas de Itálica».

⁴⁰ Vegeu la «Introducción» de Solalinde a l'obra d'ALFONSO EL SABIO, *Grande e General Estoria* (ed. Antonio G. SOLALINDE), vol. I, Madrid, Centro de Estudios Históricos, 1930, IX-LXXXI, esp. XIII, n. 1; i FERNÁNDEZ-ORDÓÑEZ, Inés, *Las 'Estorias' de Alfonso...*, cit., 173-177. Les obres en qüestió són el *Kitab al-masalik wal-mamalik*, d'Abu Ubayd Abd Allah ben Abd al-Aziz al-Bakri, i el *Kitab gawahir al-buhur wa waqa' i al'umur wa agab'ib ad-duhur wa' axbar ad-diyar al-Misriya*, d'Ibrahim ben Wasif-Sah al-Misri. Existeix una edició moderna d'al-Bakri: BAKRI, Abu'Ubayd al, *Yugrafiyat al-Andalus wa-urubba, min Kitab 'al-Masalik wa-l-Mamalik' li-Abi 'Ubayd al-Bakri* (ed. Abd-al-Rahman Ali al-HAYYI), Beirut, Dar Al-Irshad, 1968.

Una alternativa hermenèutica ha optat per cercar l'origen d'aquest mitologema a la cultura fenícia.⁴¹ Tanmateix, hi hem de contraposar objeccions molt importants: en primer lloc, els trets mítics d'ambdues figures, Gerión i Hèracles, es corresponen amb un claríssim patró indoeuropeu, tenen correlats incontestables a diverses llengües indoeuropees i s'integren bé dins la cultura ideològica d'aquests pobles;⁴² en segon lloc, val a remarcar que la ciutat on Beuter situa la mort de Gerión, Mèrida, té un paper molt rellevant pel que fa al manteniment de l'herència —política, social i cultural— de l'Hispania prerromana i romana dins Al-Àndalus.⁴³

La nostra interpretació atorga carta d'antiguitat al mite de Gerión, que alguns historiadors espanyols han considerat producte de l'antropologia i la literatura hel·lenístiques.⁴⁴ Els estudiosos de la religió i

⁴¹ MATESANZ, Roberto, «Hispano, héroe epónimo de Hispania (I): El mito», *Gallaecia*, 21 (2002), 345-370; i MATESANZ, Roberto, «¿Dónde está la mitología fenicia?: Al-Idrisi y los Aventureros de Lisboa (I)», *Gerión*, 20/1 (2002).

⁴² Sobre Hèracles, vegeu DUMÉZIL, Georges, *Heur et malheur du guerrier*, París, Flammarion, 1985, 29 i 100; LINCOLN, Bruce, *Priests, Warriors and Cattle. A Study in the Ecology of Religion*, Berkeley, University of California Press, 1981, 109-113; SERGENT, Bernard, *Celtes et Grecs*, vol. I [*Le livre des héros*], París, Payot, 1999, 65-97.

⁴³ Cf. EPALZA, Mikel de, «The Mozarabs: An Emblematic Christian Minority in Islamic Al-Andalus», dins JAYYUSI, Salma Kadra, ed., *The Legacy of Muslim Spain*, Leiden, E. J. Brill, 1992, 149-170, esp. 161, on recorda com, durant tot el període del califat, Mèrida continuà la tradició cultural hispano-visigoda, amb una ben organitzada comunitat mossàrab mestra de les seues institucions de tot tipus, inclosa la del bisbat. MAKKI, Mahmoud, «The political history of Al-Andalus», dins JAYYUSI, Salma Kadra, ed., *The Legacy... cit.*, 3-87, fa uns apuntaments molt precisos sobre la capacitat política d'aquesta Mèrida mossàrab, que ja va encapçalar una primera revolta contra els àrabs els anys 805-813, mitjançant la coalició dels mossàrabs i els berbers. L'autor, a més, situa Mèrida, juntament amb Toledo, al capdavant de les revoltes de finals del segle IX.

⁴⁴ GARCÍA MORENO, Luis A., «Justino 44.4 y la historia interna de Tartesos», *Archivo Español de Arqueología*, 52 (1979), 111-130; GARCÍA IGLESIAS, Luis, «La península Ibérica y las tradiciones griegas de tipo mítico», *Archivo Español de Arqueología*, 52 (1979), 131-140; BLÁZQUEZ, José María, «Gerion y otros mitos griegos en Occidente», *Gerion*, 1 (1983), 21-38. Al final d'aquest treball l'autor arriba a afirmar que «El tricórpore Gerión no debe nada al mundo celta, donde los dioses tricéfalos son tan frecuentes». Vegeu, per exemple, la conclusió a l'anàlisi del motiu iconogràfic de Gerion per part de BRIZE, Philip, *Die Geryoneis des Stesichoros und die frühe griechische Kunst*, Würzburg, Konrad Triltsch, 1980, 61: «Während die Kunst des griechischen Mutterlandes drei Köpfe, sechs Arme und sechs Beine offenbar nur mit drei Körpern verbinden konnte, ist die Kombination eines Körpers mit mehreren Köpfen [...] bzw.

la mitologia comparades, en canvi, no s'han estat de subratllar l'origen indoeuropeu del mite.⁴⁵

El text 1c) ens presenta la figura del rei Hispà —aquest personatge no està documentat abans de Justí— sense que la seua figura mítica sembli haver estat gens alterada ni en relació amb la *Crònica del moro Rasis* ni en relació amb el *De rebus Hispaniae* de Jiménez de Rada. A aquests autors apareix, certament, el motiu de les fundacions meravelloses,⁴⁶ però no pas el de les proves a què són sotmesos els pretendents de la filla del rei. La vertadera font de Beuter torna a ser la *Estoria de Espanna* d'Alfons X, que es fa ressò de les esmentades fundacions per passar, tot seguit, a narrar la història d'Ibèria, la filla d'Hispa. Com que el *novellino* ocupa una certa extensió, en citarem només el passatge que ens interessa:

Entonces mostroles [Ibèria als pretendents] que aquel era el logar que su padre mas amaua, e alli querie fazer cabeça de tod el regno, e que amenos de tres cosas nos podrie fazer: la una seer la uilla ben cercada de mujro e de torres, e auer y ricas casas pora el e pora con quiella casasse; e la otra dauer y puente por o entrassen los omnes a la uilla e por o uiniesse ell agua; la tercera que tan grandes eran los lodos en yvierno que non podien los omnes entrar alla, amenos de auer y calçadas por o uiniesse

mehreren Armen [...] im westlichen Randgebiet durchaus vertreten. Möglicherweise ist in dieser westlichen Tradition der Ursprung des chalkidischen Geryoneus-Bildes zu suchen, das drei Körper auf einem Beinpaar zeigt». Tot i la prudència de Brize en al·ludir a una tradició *occidental*, és evident que el Ponent indoeuropeu està amplament representat per la cultura celta.

⁴⁵ BERMEJO, José Carlos, *Mitología y mitos de la Hispania prerromana*, vol. I, Madrid, Akal, 1994, 67-81, esp. 81: «[...] Podemos afirmar que este mito describe en primer lugar una serie de rasgos de la teoría del poder real de la cultura tartésica que poseen unos paralelos exactos en el mito griego».

⁴⁶ Cf. JIMÉNEZ DE RADA, Rodrigo, *Historia de los hechos...*, I 7, *cit.*, 70-71: «Hispan, a quien Hércules había puesto al frente del desdichado pueblo de los hésperos, como era hábil, valeroso y de estirpe de héroes, reconstruyó la devastada España y llevó a cabo con sabiduría grandes obras, de las que aún quedan algunas: las torres en el faro de Galicia y en Gades, que todavía admiran los tiempos presentes. Levantó también una ciudad junto a una cordillera del Duero, al pie de una peña llamada Cobia, y como estaba situada junto a Cobia, fue llamada Segovia, en donde construyó un acueducto que con su formidable estructura continúa sirviendo a la ciudad en el suministro de agua [...]».

sin ebargo; e destas tres cosas que tomasse cada uno la suya, y el que primero lo acabasse que casarie con ella e serie sennor de toda la tierra.⁴⁷

De la crònica alfonsina, la llegenda de les ordalies d'Ibèria va passar a la *Compendiosa* d'Arévalo i al *Valerio* d'Almela. Tanmateix, d'on hauria arribat el mite a la *Estoria d'Espanna*? Makki, Catalán i Hernández Juberías han proposat que tot aquest material provindria de la literatura escatològica egípcia, represa segles més tard pels autors àrabs;⁴⁸ i, d'una manera més matisada, Matesanz suggereix que tot aquest material hauria estat transmès per geògrafs i historiadors àrabs, com ara el ja esmentat al-Bakri. Ara bé: la mort de Gerion és localitzada per Beuter a Mèrida, mentre que les cròniques castellanés, l'alfonsina inclosa, la situen a La Coruña, de manera que se'ns fa necessari considerar que la tradició a què ens referim hauria estat una de prou difosa, no gens limitada a una àrea concreta d'Andalusia.⁴⁹ A més a més, els geògrafs àrabs mostren una gran dependència del text d'Orosi, del qual al segle X hi havia una traducció àrab.⁵⁰

⁴⁷ Part de la transmissió manuscrita de l'obra anomena *Libèria* la filla d'Hispa, però es tracta d'un nom clarament secundari.

⁴⁸ MAKKI, Mahmoud Ali, «Egipto y los orígenes de la historiografía árabo-española», *Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islámicos de Madrid*, 5 (1957), 157-248; RAZI, Ahmad al-, *Crònica del moro Rasis* (eds. Diego CATALÁN i María Soledad de ANDRÉS), *cit.*, XCVIII; HERNÁNDEZ JUBERÍAS, Julia, *La península imaginaria. Mitos y leyendas sobre Al-Andalus*, Madrid, Centro Superior de Investigaciones Científicas, 1996, 210-219.

⁴⁹ DELPECH, François, «Finistères, tetes coupées...», *cit.*, 5: «On remarque seulement que la connexion entre Géryon (roi de Galice, Lusitanie et Bétique) et l'Espagne est beaucoup plus précise et explicite que dans les textes antiques, que le sud de la péninsule n'est nullement privilégié et que, en revanche, la relation de la colonisation héracléenne avec la Galice est soulignée». GONZÁLEZ GARCÍA, Francisco Javier, *Hércules contra Gerion. Mitos...*, *cit.*, vol. II, 46-47, raona de forma ben convincent com l'antic mite indoeuropeu, tan present a la cultura celta, va acabar identificat ja per autors grecs com ara Estesícor i Apol·lodor amb una zona concreta, la fi del món, fins a ço que va prendre carta de naturalesa la identificació amb Cadis.

⁵⁰ L'edició moderna es pot consultar a MONES, Hussain, «Al-yugrafiya wa-l-yugrafiyyun fi-l-Andalus», *Revista del Instituto de Estudios Islámicos de Madrid*, 7-8 (1959-1960), 199-359, i MONES, Hussain, «Al-yugrafiya wa-l-yugrafiyyun fi-l-Andalus», *Revista del Instituto de Estudios Islámicos de Madrid*, 9-10 (1961-1962), 257-372.

A 1d) Beuter assenya la Pompeu Trogu i Justí com a fonts del seu text.⁵¹ Aquest darrer esmenta un fet que el mateix Beuter ha passat per alt, ço és, l'origen incestuós del fill de Gàrgoris.

Les fonts de 1e) no són fàcils de determinar. La fortuna del tòpic, que al discurs hispànic fa de contrapès a la realitat socioeconòmica de la relació entre els Països Catalans i la fiscalitat estatal, a la historiografia renaixentista es documenta a Noni.⁵²

3. La posició de Beuter com a historiador

A 1b) Beuter mostra un compromís inequívoc amb el biaix evemeritzant,⁵³ puix que explica la tricefàlia de Gerion com a metàfora poètica de la concòrdia dels germans.⁵⁴ En aquest aspecte, el nostre historiador segueix molt de prop Justí, primer autor a fer una lectura evemeritzant del mitologema de Gerion tricípite.⁵⁵

La modernitat de Beuter com a historiador es perfila com un tret paral·lel al conreu de lectures erasmitzants i a l'estudi de l'hebreu.⁵⁶ Ara bé, de la mateixa manera com no hi ha autèntic humanisme sense una actitud filològica, amatent al restabliment no només dels textos, ans també de la veritat, tampoc no hi ha historiografia humanística sense el doble component de l'atenció als textos i de l'anàlisi crítica de les fonts.

⁵¹ JUSTÍ, XIV 1-14.

⁵² NONIUS, Ludovicus, *Hispania, siue populorum, urbium, insularum ac fluminum in ea accuratior descriptio*, dins SCHOTTUS, Andrea, ed., *Hispaniae illustratae*, vol. III, Francofurti, apud Claudium Marnium et haeredes Johannis Aubri, 1603. Sobre el riu Túria, per exemple, aquest metge d'Anvers escriu: «Non procul a Valentia Edetanorum, Turia amnis labitur, amoenissimos eius agros irrigans et omni delitiarum genere fecundans» [478].

⁵³ Sobre la preferència dels historiadors hispànics per la interpretació evemerista, cf. TATE, Robert Brian, «Mitología en la historiografía...», *cit.*, 15-16.

⁵⁴ BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*, 105: «Essent-se concordats, tingueren tan grandissima confederació i germanat que los poetes fingiren que eren un home ab tres caps fet un monstro».

⁵⁵ JUSTÍ, XIV 4, 16. El reprèn fidelment ISIDOR DE SEVILLA, *Orig.*, XI 3, 28. També Jiménez de Rada segueix la tesi evemerista. Cf. TATE, Robert Brian, «La 'Anacephaleosis' de Alfonso Garcia de Santa María», dins TATE, Robert Brian, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, Gredos, 1970, 55-73, esp. 62-63. El mateix TATE, Robert Brian, «Mitología en la historiografía...», *cit.*, 15, identifica Jiménez de Rada amb «el reino progresista e innovador de Castilla», per oposició, diu, al regne de Lleó, més atansat a l'ideari visigòtic. Tanmateix, aquesta diferenciació ens sembla més que dubtosa.

⁵⁶ RAUSELL GUILLOT, Helena, «La espiritualidad de...», *cit.*, 58-70.

Pel que fa a aquest segon aspecte dins l'obra de Beuter, no sabríem estar d'acord amb Batllori;⁵⁷ i sí, en canvi, amb sengles investigadors de l'Estudi General de València, l'historiador de la literatura Sirera i l'especialista en història moderna Mestre. Ambdós coincideixen a remarcar la modernitat de Beuter.⁵⁸

L'historiador valencià, malgrat la seva molt notable biblioteca personal, no s'està de lamentar la manca d'obres de consulta.⁵⁹ Tampoc no estalvia les crítiques a aquells antecessors que no havien tret bon profit del material a la seua disposició.

Es fa molt difícil pensar, ni tan sols com a hipòtesi, que Beuter tingués la més mínima sospita de l'antiguitat dels elements mítics i folclòrics acollits a la seua *Crònica*. En primer lloc, pel fet que la seua norma és la d'esmentar la font consultada;⁶⁰ i, segonament, perquè el principi historiogràfic defensat per Beuter és el d'atorgar la primacia a la raó i a les proves documentals.⁶¹ Si mai els esdeveniments referits li fan parer de pertànyer al món de la literatura o del folclore, Beuter fa autocrítica i mira d'establir paral·lels d'autoritat incontestable.⁶²

⁵⁷ BATLLORI, Miquel, «Reflexions sobre la cultura catalana del Renaixement i del Barroc», dins BATLLORI, Miquel, *A través de la història i la cultura*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979, 129-152, esp. 133-134: «Tots tres [...], Carbonell, Tarafa i Beuter, representen una passa endarrera, en el camp de la crítica històrica, respecte al cardenal 'gerundense'. Aquest es movia i estudiava en la Roma humanística de la segona meitat del segle XV; aquells eren els exponents d'una cultura provinciana, i pertanyien, si, a l'Humanisme per l'ús que fan de les fonts greco-llatines, però no encara al veritable Renaixement historiogràfic, per llur manca de crítica».

⁵⁸ SIRERA, Josep Lluís, *Història de la literatura valenciana*, València, Generalitat Valenciana / Edicions Alfons el Magnànim, 1995, 234: «Hi ha en Beuter una voluntat de rigor historiogràfic i crític més propi de l'humanisme [...] que no de l'historiador d'arrels mitgevals. Una altra cosa, clar, és que aconseguís dur a terme els seus objectius [...]». La mateixa opinió ens arriba de l'amic i company Professor Mateu Rodrigo, també de la Universitat de València. MESTRE, Antonio, «Teologia: una Facultat sense grans figures», dins PESET, Mariano, coord., *Història de la Universitat de València*, vol. I [*L'Estudi General*], València, Universitat de València, 2000, 281-293, esp. 287-288.

⁵⁹ BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*, 42-43: «perquè moltes coses estan escrites de nosaltres en altres terres que ací no en sabem res».

⁶⁰ GÓMEZ, Xavier, «De codicibus librisque...», *cit.*, 221, a propòsit de les informacions epigràfiques proveïdes per l'historiador valencià, assevera que: «Cal dir que Beuter sempre indica la font».

⁶¹ BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*, 156-157.

⁶² BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*, 137.

D'altra banda, des del punt de vista ideològic, Beuter comparteix amb els historiadors espanyols el projecte polític de recrear una història antiga de la Península d'acord amb els interessos de la cort castellana. L'historiador valencià s'allunya, doncs, del cardenal Margarit o de Gauberto Fabricio de Vagad, que eren crítics amb l'operació de vincular Hèraclès amb els inicis de la monarquia hispànica,⁶³ i coincideix, en canvi, amb els pressupòsits ideològics de Giovanni Nanni.⁶⁴ Se n'aparta, però, pel que fa al paper atorgat al material mitològic. No es pot afirmar sense matisos, com ho fa Tate, que Beuter segueix Nanni.⁶⁵ Ben al contrari, i a diferència del que sosté Tate, l'historiador valencià no es va estar de retreure als seus predecessors la seua manca de crítica.⁶⁶

4. Conclusions

La riquesa i el caire del material mitològic transmès per Beuter fan evident la necessitat de revisar la historiografia medieval i la renaixentista des d'una perspectiva comparatista.⁶⁷ Fins ara érem conscients de les possibilitats de la recerca d'orientació comparatista tant als textos de la història antiga com als de la història, la literatura i el folclore de l'època

⁶³ Cf. TATE, Robert Brian, «Mitología en la historiografía...», *cit.*, 23.

⁶⁴ Cf. TATE, Robert Brian, «Mitología en la historiografía...», *cit.*, 25.

⁶⁵ TATE, Robert Brian, «Mitología en la historiografía...», *cit.*, 30: «Si se prosiguiese este breve examen de las 'mitologías' empleadas por los historiadores españoles, quedaría patente que su vitalidad no cesa con Ocampo. Beuter en 1546, Pedro de Medina en 1548, Garibay en 1571 todavía siguen el texto de Annius. Éste tuvo sus émulos en España».

⁶⁶ TATE, Robert Brian, «Mitología en la historiografía...», *cit.*, 31: «La primera persona que atacó a Annius de manera constructiva en una historia general de España fue Juan de Mariana». Cf. el que en pensa BEUTER, Pere-Antoni, *Crònica* (ed. Enric IBORRA), *cit.*, 44, quan escriu a tall de denúncia «perquè molts han escrit pustost segons lo que somiaven, que no segons lo que trobaven autèntic». En qui estaria pensant?

⁶⁷ Valgui com a exemple el treball de DELPECH, François, «Symbolique territoriale et système sacrificiel dans un ancien rituel de *terminatio* andalou: notes por une anthropologie des confins», dins CÓRDOBA, Pierre, Jean-Pierre ETIENVRE i Elvira RUIZ BUENO, eds., *La fiesta, la ceremonia, el rito*, Granada, Casa de Velázquez / Universidad de Granada, 1990, 147-164, on l'autor analitza un passatge de la *Crònica* de Miguel Lucas de Iranzo. Que l'origen tardà d'un text no compromet l'antiguitat dels materials que s'hi recullen ho prova la transmissió d'un dels millors exponents de la mitologia cèltica, el *Cath Maighe Tuireadh*, que ens ha arribat mercès a un còdex del segle XV.

medieval.⁶⁸ Els textos que hem adduït impliquen que també a aquesta primera historiografia renaixentista, encara deutora —per bé que amb matisos importants— de la tradició medieval, es registra l'abast de la tradició mitològica de l'Antiguitat. Per al cas específic de la Península Ibèrica, els paral·lels que hem assenyalat apunten a un doble i indestriable patró d'aquesta tradició: d'una banda, el seu caràcter arcaïtzant; i, d'una altra, la seua identificació amb la cultura cèltica.

⁶⁸ En relació amb la historiografia antiga, vegeu l'exemple de GARCÍA QUINTELA, Marco Virgilio, «Las puertas del infierno y el río del olvido. (Un tema mítico céltico en la etnografía ibérica de Estrabón)», *Gallaecia*, 16 (1997), 145-157. Per a la literatura medieval, DÍAZ Y DÍAZ, Manuel Cecilio, «La visión de Trezenzonio», dins *Visiones del Más Allá en Galicia durante la Alta Edad Media*, Santiago de Compostela, Artes Gráficas Galicia, 1985, 96-119.